

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA MİZAH UNSURLARININ İNCELENMESİ

Furkan ALTUNAY*-Yavuz DEĞİRMENCİ**

Öz

Mizah, insanlıkla aynı yaşta olan ve insanlığın hayatının vazgeçilmez parçalarından biri haline gelmiş bir kavramdır. Mizahın eğitimde kullanılmasına yönelik daha önce yapılan çalışmalar, mizahın öğretimi kolaylaştırdığı, bilgilerin kalıcı olmasını sağladığı ve pozitif bir öğrenme ortamı meydana getirdiği vb. sonuçlara ulaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında yer alan mizah unsurlarını incelemek ve değerlendirmektir. Mizahın derslerde kullanılmasını sağlayacak en önemli kaynak hiç şüphesiz ders kitaplarıdır. Bu sebeple sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurları incelenerek, çeşitli değerlendirme ve önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında, 2019-2020 tarihlerinde Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 5 yıllığına sosyal bilgiler ders kitabı olarak kabul edilen 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında yer alan mizah unsurları incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması tercih edilmiştir. Bu araştırma yöntemi, belirli bir olayın, sürecin, bireyin, grubun ya da kurumun derinlemesine incelenmesini amaçlayan bir nitel araştırma desendir. Bu çalışma için veriler doküman inceleme tekniğine ile toplanmıştır. Dokümanlardan elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenip yorumlanmıştır. Veri toplama süreci sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları ile yürütülmüştür. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tüm öğrenme alanları ve kazanımlar detaylı olarak incelenmiş ve yer verilen mizah unsurları araştırmacılar tarafından toplanmıştır. İlgili literatür kapsamında mizah unsuru olarak kabul edilen veriler bulgular kısmında detaylı olarak sunulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, ders kitaplarında mizah unsurları ile ilgili farklı türlerin, görsellerin ve metinlerin bulunduğu, bu görsel ve metinlerin öğrencilerde öğrenmeyi kolaylaştırma ve kalıcılığı sağlama amacı taşıdığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan öğrenme alanlarının sadece bazılarında mizah unsurlarına yer verilirken, pek çoğunda mizah unsurlarına yer verilmediği tespit edilmiştir. En çok tercih edilen mizah unsurunun ise karikatürler olduğu tespit edilmiştir. Mizahın eğitimdeki etkisi göz önüne alındığında, ders kitaplarını hazırlayan yetkililerin içeriklerde daha fazla öğretici mizah kullanmaları önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Mizah unsurları, Ders kitapları, Sosyal bilgiler.

Examination of Humor Elements in Social Studies Textbooks

Abstract

Humor is a concept that is as old as humanity and has become an indispensable part of humanity's life. Previous studies on the use of humor in education have revealed that humor facilitates teaching, ensures that information is permanent, and creates a positive learning environment, etc. The purpose of this research is to examine and evaluate the humor elements in social studies 5th, 6th and 7th grade textbooks. The most important source that will ensure the use of humor in lessons is undoubtedly textbooks. For this reason, it is aimed to examine the humor elements in social studies textbooks and make various evaluations and suggestions. Within the scope of this study, the humor elements in 5th, 6th and 7th grade textbooks, which were accepted as social studies textbooks by the Board of Education and Training for 5 years in 2019-2020, were examined. In the study, a case study, one of the qualitative research designs, was preferred. This research method is a qualitative research design that aims to examine in depth a specific event, process, individual, group or institution. Data for this study were collected using the document review technique. The data obtained from the documents were examined and interpreted using the content analysis method. The data collection process was carried out with social studies 5th, 6th and 7th grade textbooks. All learning areas and achievements in social studies textbooks were examined in detail and the humorous elements included were collected by the researchers. Data accepted as humorous elements within the

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, furkanaltunay@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8457-835X>

** Doç. Dr. Sorumlu Yazar, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, ydegirmenci@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3417-1775>

scope of the relevant literature are presented in detail in the findings section. According to the research results, it was observed that there were different types, visuals and texts related to humorous elements in the textbooks, and that these visuals and texts aimed to facilitate learning and ensure permanence in students. At the same time, it was determined that humorous elements were included in only some of the learning areas in social studies textbooks, while humorous elements were not included in many of them. It was determined that the most preferred humorous element was cartoons. Considering the impact of humor in education, it may be recommended that authorities preparing textbooks use more educational humor in their content.

Keywords: *Humor, Humor elements, Textbooks, Social studies.*

1. Giriş

Eğitim sistemleri toplumların ve ülkelerin kalkınmasında, refahın ve gelişmişliğin artmasında kilit bir rol üstlenmektedir. Bu rol bazen doğrudan bazen de dolaylı olabilir. Eğitim sistemi toplumların amaçladığı insan modelini yetiştirmek ve onların hayata karşı belirli bir bakış açısı geliştirme noktasında önemli sorumluluklar üstlenir. Ders kitapları da eğitim sistemlerinin olmazsa olmaz bir parçası ve öğrenme-öğretme süreçlerinin en yaygın kullanılan materyalidir (Kızılcıaoğlu, 2003; Nalçacı, 2011). Geçmişten bugüne eğitim-öğretim süreçlerinde birçok değişim ve yenilikler ortaya çıksa da ders kitapları halen en çok kullanılan ve tercih edilen öğretim aracıdır (Karasu-Avcı & Faiz, 2018). Yapılan bazı araştırmalar da öğrencilerin sınıfta geçirdikleri sürenin yüzde 70 ila 95’lik kısmının ders kitapları ile ilgili etkinliklerle geçirdiklerini tespit etmişlerdir (Morrissett vd. 1982; Shannon, 1982). Öğretmenler ve öğrenciler tarafından en çok tercih edilen kaynaklar olan ders kitaplarının niteliği ve kalitesi doğal olarak eğitimin kalitesi ile yakından ilişkilidir diyebiliriz.

Ders kitapları ile ilgili kabul gören en genel tanım, ulusların kendi müfredatları kapsamında belirlenmiş hedef ve amaçlara ulaşmak için gerekli kazanım, değer ve becerileri kazandırmak, öğrencilere belirli bir konu veya ders hakkında bilgi vermek için hazırlanmış, temel eğitim materyalleridir (Karasu-Avcı & Faiz, 2018, Yaylı & Kitiş-Çınar, 2014). Ders kitapları ile ilgili yapılan bu tanımlama dikkate alındığında, ders kitaplarının öğrencilerin eğitim-öğretim hayatları boyunca önemli bir ders materyali olması dışında öğrencilere rehberlik etmesi ve yol göstermesi gerekliliği de göze çarpmaktadır. Çünkü öğrencilerin gelecekte toplumda her anlamda söz sahibi olmasını sağlayacak birtakım özelliklerle donatılması, onlara sunulacak nitelikli eğitim ve kaliteli ders kitapları sayesinde olacaktır (Büyükalın, 2003).

Öğretim programlarında yer alan temel bilgi, beceri ve değerleri öğrencilere aktarma konusunda önemli bir yere sahip olan derslerden biri de hiç şüphesiz sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler dersi temelde, sorumluluk sahibi, toplumsal sorunlara karşı duyarlı, etkili ve iyi vatandaş yetiştirmeyi amaç edinir (Karasu Avcı & Faiz, 2018). Birçok özelliği içinde barındıran “iyi ve etkili” vatandaş kavramının bireye kazandırılması da bireye çeşitli yetenek, beceri ve değerleri aktarabilmekle mümkündür. Sosyal bilgiler ders kitapları da bu aktarımı gerçekleştirmek için kullanılan temel kaynak olduğu için çeşitli özellik ve niteliklere sahip olması elzemdir. Özellikle içinde barındırdığı konular, temalar, metinler ve görseller öğrencilerin öğrenmesi gereken teorik bilgilerin dışında hayal güçlerini, algılarını, sosyalleşmelerini ve çevreyle ilişkilerini de doğrudan etkileyebilmektedir. Özetle, “Sosyal bilgiler ders kitapları yukarıda bahsedilen bütün amaç ve hedefleri öğrenciye kazandırma ve aktarabilme noktasında etkili bir kaynak olmalıdır.” sonucuna varabiliriz. Bu sebeple sosyal bilgiler ders kitapları hem öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekmeli hem de öğretmenlerin eğitsel amaçlarına hizmet etmelidir (Özdemir, 2019). Mizah ve mizah unsurları bu noktada sosyal bilgiler ders kitaplarına ve dolayısıyla öğrencilere çok ciddi bir katkı sağlayabilir.

Mizah, temelde basit gibi görünmesine rağmen aslında çok karmaşık ve geniş bir kavramdır. İnsanın var oluşundan bu yana mizahın da var olduğu düşünülürse (Morreall, 1997) bu karmaşa ve

genişlik konusu da daha kolay anlaşılabilir. Mizah sadece komik ve gülme gibi kavramlara karşılık olarak düşünülürse bu düşünce bir hayli sığ olur. Çünkü mizah insanoğlunun günlük yaşamı, psikolojisi, sosyolojisi, sağlığı, iletişimi, ruh hali ve eğitimi noktalarında çok önemli ve büyük etkilere sahiptir (Altunay, 2022; Güler & Güler, 2010; Klein, 1999; Sevindik, 2021). Mizahı bütün bu alanlar içinden eğitim minvalinde değerlendirecek olursak, öğrencilerin derse karşı ilgilerini, motivasyonlarını, güdülenmelerini (Sprinthall, 1977), akademik başarılarını (Oruç, 2010), sınıf içi olumlu bağlılık geliştirmelerini (Keltner vd., 2001), düşünme becerilerini ve düşünme eğilimlerini (Altunay, 2022) olumlu şekilde etkilediği sonuçlarını dikkate alarak daha doğru bir kanaate varabiliriz. Bu açıdan mizah ve eğitim ilişkisi üstünde dikkatle durulması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilgiler dersinin konu ve içeriklerine baktığımızda mizahın ders içeriklerine etkili bir şekilde entegre edilebileceğini söylemek mümkündür. Hâlihazırda çeşitli mizah unsurlarını içerisinde barındıran sosyal bilgiler ders kitapları ki bu unsurlar ağırlıklı olarak karikatürler ve görsellerdir diyebiliriz, bu noktada çok daha çeşitlendirilip zenginleştirilebilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında mizah ve mizah unsurlarının daha kapsamlı olarak kullanılması hem öğrenciler hem de dersin öğretmenleri açısından önemli kazanım ve avantajlar sağlayabilir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarına yönelik inceleme ve değerlendirme yapılan çalışmalara alanyazında önemli ölçüde rastlamaktayız (Akbuğa, 2010; Akpınar, 2013; Alaca, 2017; Aydemir, 2017; Demir & Atasoy, 2017; Demir & Özyurt, 2021; Doğan & Torun, 2018; Ertürk & Güler, 2017; Gülersoy, 2013; Hayırsever & Kısakürek, 2014; Hayırsever, 2010; İncekara & Karatepe, 2010; Kaçar & Bulut, 2020; Karabacak & Turan, 2007; Karasu-Avcı & Faiz, 2018; Kayabaşı 2003; Kaymakçı, 2013; Kılıç 1999; Koca & Daşdemir, 2017; Mengi, 2019; Nalçacı 2011; Öcal & Yiğittir, 2007; Özer & Allahverdi, 2009; Öztürk & Öğreten, 2017; Taş, 2007; Ulu Kalın & Koçoğlu, 2017; Uzun-Turan, 2003; Yıldız, 2005). Alanyazında yer alan bu çalışmalar incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarının farklı açılardan ele alındığı ve çeşitli değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan bütün bu çalışmalar içerisinde sosyal bilgiler ders kitaplarının mizah ve mizah unsurları kapsamında ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı da 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurlarını incelemek, değerlendirmek ve sonrasında elde edilen sonuçlar kapsamında çeşitli önerilerde bulunmaktır. Yapılan bu çalışmada, mizah kavramı ve etkilerinden bahsedilmekle birlikte mizahın eğitimde kullanılmasının sağladığı avantajlar, yanlış kullanıldığında sebep olacağı hasarlarda göz önüne alınmış ve makale içerisinde ifade edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular neticesinde sosyal bilgiler ders kitaplarında hangi mizah unsurlarının kullanıldığı, mizah unsurlarının ne ölçüde kullanıldığı, mizah unsurlarının öğrenci seviyesine uygun olarak mı kullanıldığı gibi sorulara da cevap aranmıştır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın desenine, verilerin kaynağına, veri toplama ve analiz yöntemlerine yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada çalışmanın amacına uygun olarak nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması, belirli bir olayın, sürecin, bireyin, grubun ya da kurumun derinlemesine incelenmesini amaçlayan bir nitel araştırma desendir. Yöntem, araştırmacının belirli bir bağlam içerisinde bir durumu bütüncül olarak analiz etmesine olanak tanır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Durum çalışmaları, araştırmacının konuyu gerçek yaşam bağlamında ele almasını sağlayarak, genellikle gözlem, görüşme, doküman analizi gibi farklı veri toplama tekniklerini bir arada kullanmasını gerektirir (Stake, 1995). Durum çalışması deseninde bütüncül bir bakış açısı vardır ve incelenen durum, bağlamıyla birlikte ele alınır. Çoğunlukla nitel bir yaklaşım benimsenmekle birlikte, bazı durum çalışmaları nicel verilerle desteklenebilir (Merriam, 2009).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada ders kitaplarında mizah unsurlarını incelemek amacıyla çalışmanın verilerine kaynaklık eden, milli eğitim bakanlığı tarafından da 2020 yılından itibaren 5 yıl süre ile kullanımı uygun görülen 5., 6. ve 7. sınıf güncel sosyal bilgiler ders kitaplarına ulaşılmıştır. Tablo 1’de araştırmada kullanılan ve araştırmaya veri kaynağı oluşturan dokümanlara ilişkin veriler yer almaktadır;

Tablo 1

Araştırmaya Kaynaklık Eden Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Sınıf Düzeyi	Yayın Yılı	Yazarlar	Yayıncı Kuruluş
5. sınıf	2019-2020	Seçil Buket Harut	Ata Yayıncılık
6. sınıf	2019-2020	Erhan Şahin	Anadol Yayıncılık
7. sınıf	2019-2020	Hikmet Azer	Ekoyay

2.3. Verilerin Toplaması

Bu çalışma için veriler doküman inceleme tekniğine uygun olarak toplanmıştır. Doküman inceleme, gözlem yapmanın veya görüşmelerin olanaklı olmadığı durumlarda araştırılması amaçlanan olay veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini, yorumlanması ve analizini kapsayan, nitel yaklaşımlarda da yaygın kullanılan bir desendir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Doküman inceleme, resmi ya da resmi olmayan kayıtların/verilerin araştırma için toplanması, bunların sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Başka yöntemlerde tamamlayıcı olarak kullanılabilmesi gibi tek başına da kullanılma imkânı tanır (Bowen, 2009; Taylan, 2011; Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu desende araştırma ile ilgili kaynaklar (kitap, makale, dergi, gazete, program gibi) toplanır ve belirli bir sistem dâhilinde incelenerek yorumlanır (Cepni, 2014). Dolayısıyla ilgili alanyazın ve araştırmanın doğası dikkate alındığında bu veri toplama yönteminin araştırma için uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Bu kapsamda, Milli eğitim bakanlığının güncel olarak önerdiği ve halihazırda kullanılan 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına ulaşılmış ve bu kitaplar araştırmanın amacı kapsamında incelenmiştir. Araştırmaya konu olan ders kitapları kullanılan mizah unsurları kapsamında detaylı incelenmiş ve mizah unsurlarına yönelik görsel ve metinsel içeriklere ulaşılmıştır. Ulaşılan bu içerikler bulgular bölümünde detaylı olarak sunulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Ders kitaplarında elde edilen veriler içerik analizi tekniğine uygun olarak çözümlenmiştir. Sosyal bilimlerde özellikle eğitim bilimleri alanında yaygın olarak kullanılan içerik analizinde amaç kitap, makale, dergi, ders kitaplarından gibi görsel veya metinsel kaynaklardan elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara veya ilişkilere ulaşmaya çalışmaktır (Harwood & Garry, 2003; Kolbe & Burnett, 1991; Yıldırım & Şimşek, 2011) ve incelenen metne ilişkin tarafsız ve sistematik bilgi sunmaktır (Koçak & Arun, 2006). Dolayısıyla konu ile ilgili ders kitaplarındaki genel eğilimin ortaya konulması ve gelecek çalışmalara yol göstermesi açısından bu tekniğin kullanılması tercih edilmiştir. Daha sonra çalışmanın geçerliği ve güvenilirliği adına ulaşılan veriler iki farklı alan uzmanı tarafından incelenmiş uzman görüşlerinin uygunluğu ve araştırmacıların görüş birliğine dayanılarak verilerin analiz edilmesine dikkat edilmiştir.

2.5. Araştırma Etiği

Bu araştırma bilimsel etik kurallarına bağlı kalınarak yapılmıştır. Araştırma kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurlarının incelenmesi sürecinde bilimsel etik kurallarına bağlı kalmıştır. İncelenen sosyal bilgiler ders kitapları Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 5 yıl süre ile ders

kitabı olarak kabul edilen ders kitaplarını kapsamaktadır. Araştırmanın etik kurul izni, Bayburt Üniversitesi Etik Kurulunun 27.04.2024 tarih ve 130375 sayılı kararı ile alınmıştır.

3. Bulgular

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Mizah Unsurlarına Dair Bulgular

“Geçmişe Yolculuk” ünitesi kapsamında yer alan ‘Ortak Değerlerimiz’ konusu içerisinde mizah unsurlarından biri olan Gölge oyunu ve Orta oyununa yönelik tanımlara yer verilmiş ve bu bağlamda Karagöz ve Hacivat oyununa değinildiği görülmektedir. Ayrıca ilgili mizah unsuru ile ilgili görsele de yer verilmiştir.

Şekil 1

Karagöz ve Hacivat, s. 54

“İnsan ve Çevre” ünitesi içerisinde yer alan “Doğa Kaynaklı Afetler ve Etkileri” konu başlığı altında ise sel felaketlerine vurgu yapmak ve bu konuda daha derin bir anlayış sağlamak için Âşık Veysel Şatıroğlu’nun ‘Kızılırmak Seni Seni’ adlı türküsünün sözlerini mizah unsurlarından olan mâni şeklinde verildiğini görmekteyiz (Şekil 2)

Şekil 2

Mani Örneği, s. 83

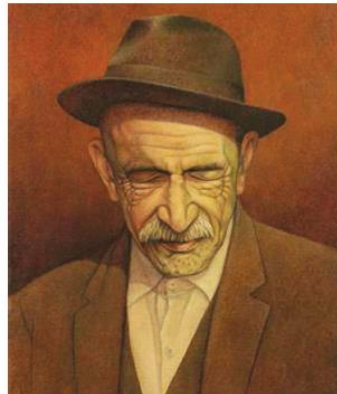
Kızılırmak Seni Seni

Bahar gelir gudurursun
Kızılırmak seni seni
Ne uyursun ne durursun
Kızılırmak seni seni

Gelin yedin, kızlar yedin
Nice ela gözler yedin
Seksen doksan yüzler yedin
Kızılırmak seni seni

Genç de yersin, koca yersin
Gündüz yersin, gece yersin
Hâkim benden sormaz dersin
Kızılırmak seni seni

(...)

3.54 Âşık Veysel

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, *Dostlar Beni Hatırlasın*, s.65. (Kısaltılmıştır.)

“Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ünitesinde yer alan “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında mizah unsurlarından ‘Hiciv, iğneleme ve ironi’ kullanıldığı görülmektedir.

Öncelikle teknolojinin olumsuz etkilerini vurgulamak için iki adet (Şekil 3) görsel verilmiştir. Bu görsellerde ellerinde telefon olan bireyler yer almaktadır. Ancak aynı ortamda olmalarına rağmen birbirleri ile hiçbir iletişimi olmayan ve ellerindeki akıllı telefonlara odaklanan bireyleri bir iğneleme ve hiciv söz konusudur. Ayrıca yazar tarafından bu kitap için özel olarak yazılan bir düz yazı da kullanılmıştır. Yazar eleştirel bir şekilde teknolojinin sosyalleşmeye verdiği zararı ve beraberinde getirdiği sosyal değişimi vurgulamıştır. Kitapta yer alan görsel ve yazarın kullandığı hiciv, iğneleme ve ironi örneği aşağıda verilmiştir.

Şekil 3

Hiciv, İğneleme ve İroni Örneği, s. 89

 Aşağıdaki görseller ve metinden hareketle teknoloji kullanımının sosyalleşmeyi ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilediğini verilen bölüme yazınız. Yazdıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Teknoloji, hayatımızı kolaylaştırıyor; diğer taraftan da bizi kolaycılığa alıştıyor. Bayram, doğum günü, yılbaşı gibi özel günler için birileri tarafından hazırlanmış mesajlardan gönderiyoruz. Değer verdiğimiz insanların ziyaretlerine gitmek yerine sosyal medya üzerinden onları takip ediyoruz. Seslerini duymaya gerek görmeden mesajla gideriyoruz hasretimizi. Sevgimizi, mutluluğumuzu hatta öfkemizi iki nokta, parantez ve emojilerle anlatıyoruz. Hatta aynı evin içinde yaşadığımız kardeşimiz, anne ya da babamızla haberleşmek için bile mesaj yazıyoruz. Uzun süredir görüşemediğimiz arkadaşlarımızla sosyal medya aracılığıyla görüşüyoruz. Önce masanın, sonra kendimizin fotoğraflarını çekip sosyal medyaya koyuyoruz. Bilgimizi, fikirlerimizi başka insanlarla paylaşmak tabii ki güzel ama yediğimiz, içtiğimiz, giydiğimiz, gezdiğimiz ve gördüğümüz her şeyi paylaşıyoruz. Neredeyse sosyal medyada paylaşmak için bunları yapıyoruz. Eskiden arkadaş sofralarında ekmeğimizi paylaşıyorduk şimdi çektiğimiz öz çekimleri...

(Yazar tarafından bu kitap için yazılmıştır.)

“Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ünitesinde yer alan “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında mizah unsurlarından karikatürün (Şekil 4) kullanıldığını görmekteyiz. Verilen karikatürde bir çocuğun önündeki bilgisayarda karşındaki “soru işareti” ile iletişim kurduğu görülmektedir. Karşısındaki kişinin kim olduğunu bilmeden iletişim kurmanın genel ağda bir tehlike arz edebileceği mizah unsurları kullanılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Şekil 4

Mizah Unsuru Örneği, s. 97

3. ÖNCE GÜVENLİK

Sizce görselde anlatılmak istenen nedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yine aynı ünitesinde verilen görsellerde (Şekil 5) genel ağın güvenli şekilde kullanılmadığı durumlarda çocuklar için tehlikeli içeriklerin olabileceği ve çeşitli risklerin olduğu verilmiş istenmiştir.

Bu kapsamda verilen görsellerde bilgisayar başından zorla kaldırılmaya çalışılan bir çocuğun, bilgisayar başında yorgun ve düşünceli şekilde oturan bir kadının, yine bilgisayar ekranı karşısında görmemesi gereken içeriklere önlem olarak bir çocuk tarafından gözleri kapatılan bir başka çocuğun olduğu görülmektedir. Verilen bu görsellerde içerisinde bir eleştiriyi ve uygunsuzluğu içinde barındıran mizah unsurlarından hicivin kullanıldığını söylemek mümkündür.

Şekil 5

Hiciv Örneği, s. 97

Genel ağ; dünyada yaşanan gelişmelerden haberdar olmaları, öğrenmeleri ve eğlenmeleri için çocuklara bir ortam sunar. Bunun yanında genel ağ, güvenli kullanılmadığında çocukların yasal olmayan, şiddet içeren sitelere erişimini sağlamakta ve tehlikeli insanlarla iletişime geçmelerine neden olarak çeşitli risklerle karşı karşıya kalmalarına da ortam hazırlamaktadır.

“Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ünitesinde yer alan “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında mizah unsurlarından karikatürün kullanıldığını görmekteyiz. Verilen karikatür (Şekil 6) ile genel ağın güvenli şekilde kullanılmaması halinde kişisel bilgilerin (kimlik bilgileri, kredi ve banka kartı, şifreler vb.) çalınması tehlikesi ile karşı karşıya kalılabileceğinin karikatürize edildiği görülmektedir.

Şekil 6

Mizah Unsuru Örneği, s. 98

Uçsuz bucaksız bir alan olarak ifade edilen genel ağın, güvenli kullanılmaması bazı tehlikelerle karşılaşılmasına neden olabilir (Görsel 4.6). Peki, bu tehlikeler nelerdir? Bu tehlikelere karşı hangi önlemler alınabilir? Şimdi bunları inceleyelim.

“Ekonomi ve İnsan Yaşamı” ünitesinde yer alan “Bilinçli Tüketici” konu başlığı altında mizah unsurlarından karikatürün (Şekil 7) kullanıldığını görmekteyiz. Verilen görsellerde bilinçli bir tüketici olma konusunda günlük yaşamda başımıza gelen bazı olaylar karikatürize edilmiştir.

Şekil 7

Mizah Unsuru Örneği, s. 133

6. BİLİNÇLİ TÜKETİCİ

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Mizah Unsurlarına Dair Bulgular

“Biz ve Değerlerimiz” ünitesi içerisinde yer alan “Yardımlaşma ve Dayanışma” konu başlığı altında mizah unsurlarından Atasözlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Verilen Atasözlerinde (Şekil 8), dayanışmanın, birlikteliğin ve yardımlaşmanın önemini vurgulayan benzetmeler, mecazlar, kinayeler ve metaforlar görülmektedir. Atasözlerinin önemli mizah unsurlarından olmasının sebeplerinden biri içeriğinde birçok farklı mizah unsurunu barındırabilmesinden kaynaklıdır. 6. sınıf düzeyinde verilen Atasözlerinde bu durumu görmekteyiz.

Şekil 8

Mizah Unsuru Örneği, s. 23

Özlü Sözleri Yorumlayalım
Aşağıdaki atasözleri sizce ne anlama gelmektedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

- Birlikten kuvvet doğar.
- Yalnız taş, duvar olmaz.
- Bir elin nesi var, iki elin sesi var.

Anonim
Genel Ağ'dan alınmıştır (19.04.2018).

İhtiyacı olan insanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak, onlara iyi ve kötü günde destek olmak toplumsal uyumu artırır. Toplumsal yardımlaşma ve dayanışma için bizlere de önemli görevler düşmektedir. Bizler de sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılmamızdır. Bu amaçla aşağıdaki şemada verilen aşamaları takip edebilirsiniz.

“Uluslararası İlişkilerimiz” ünitesi içerisinde yer alan “Popüler Kültür” konu başlığı altında, mizah unsurlarından eleştiri (hiciv)’nin kullanıldığını görülmektedir. Popüler Kültür’ün geleneklerimiz ve göreneklerimiz, kendimize has kültürümüzün önüne geçmeye başladığından bahsedilerek bu duruma eleştirilerde bulunulmuştur. Çeşitli görseller yoluyla (Şekil 9) da yapılan eleştirilerin desteklendiği görülmektedir. Ayrıca başka bir mizah unsuru olan Orta oyununa değinildiği ve bu mizah unsurunun en bilinen temsilcisi olan Hacivat ve Karagöz’e yer verildiği de görülmektedir.

Şekil 9

Mizah Unsuru Örneği, s. 255-256

Popüler kültürün etkisi altına aldığı bir başka alan müziklerimiz ve halk oyunlarımızdır. Medya araçları yoluyla günümüzde insanlar arasında pop, hip-hop, rap tarzı müzik dinlemek yaygınlaşmıştır. Bu tarz müzikler zamanla insanların oyun anlayışını da etkilemiştir. Özellikle gençler arasında bu müziklerin dansları ilgi görmeye başlamıştır. Bahsedilen unsurların, popüler kültürün etkisiyle dünyaya yayıldığı ve kendi kültürümüze ait olmadığı unutulmamalıdır. Popüler kültürün etkisi altına girmeden önce ülkemizde insanların çoğu türkü ve sanat müziği dinlemekte ve söylemekteydi. Bir araya geldiklerinde ise halay çekerek, zeybek ve horon gibi oyunlar oynayarak eğlenmekteydi (Görsel 7.35). Günümüzde hâlen bu değerleri yaşatmaya özen gös-

Halk oyunlarımız kültürümüze ait bir unsurdur.

Hzır yiyecek (fast food (fest food)) anlayışı dünyaya son yıllarda hızlı bir şekilde yayılmış ve yaygınlaşmış popüler kültür unsurlarından biridir. Bu anlayışta, insanların sipariş verdikten sonra çok kısa bir zamanda yemeğe ulaşması ve yemeği tüketmesi amaçlanmıştır. Bu konuda medya araçlarıyla yapılan yoğun tanıtımlar sonucunda insanlar artık hazır yiyeceklere alıştınmıştır. Böylece bu yemek anlayışı günümüzde insanlar arasında "sanki bizim kültürümüze aitmiş" hissi uyandırabilmektedir. Böyle bir düşünce doğru değildir. Hazır yiyecek anlayışı kendi kültürümüze ait değildir. Çünkü kültürümüzde insanlar genellikle yemekleri evlerinde pişirirler ve ailece sofrada tüketirler (Görsel 7.34). Bu gelenek günümüzde hâlen devam etmekle birlikte popüler kültürden de etkilenmiştir.

Evide ailece yemek yeme, kültürümüzde yaygındır.

Tek kişilik sahne şovları, popüler kültürün etkisiyle dünyaya yayılmıştır. Sahne şovu yapan kişi anlattıklarıyla insanları güldürüp eğlendirmeye çalışır. Medya araçları yoluyla yaygınlaşan bu gösteriler günümüzde insanlar tarafından kabul görmektedir. Ancak bu tip gösterilerin kültürümüze ait olan orta oyunu ile Hacivat ve Karagöz'ü (Görsel 7.36) unutturmasına izin vermemeliyiz.

Orta oyunu, çevresi izleyicilerle dolu bir alan içinde oynanan, yazılı bir metne dayanmayan doğaçlama bir oyundur. Oyun esnasında gösteriler yapan, öyküler anlatarak halkı eğlendiren sanatçıya meddah adı verilir. Meddahlık ve orta oyunu yüzyıllar boyunca Türk halkı tarafından büyük ilgi görmüştür. Ancak günümüzde popüler kültürün etkisiyle unutulmaya yüz tutmuştur.

Hacivat ve Karagöz kültürümüze ait bir unsurdur.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Mizah Unsurlarına Dair Bulgular

"İletişim ve İnsan İlişkileri" ünitesi içinde yer alan "İletişim Kurarak Anlaşırız" konu başlığı altında çeşitli mizah unsurlarının kullanıldığı görülmektedir. İletişim kurmanın önemine dair verilmiş istenen kilit noktaları kazandırmak için mizah unsurlarından olan "hikâye" kullanıldığı, hikâye kapsamında ise başka bir mizah unsuru olan "iğneleme" nin kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 10

İğneleme Mizah Unsuru Örneği, s. 14

Bir mahallede yan yana dükkanları olan iki balacı varmış. Sinirli, asık suratlı olan balcı (Görsel 1.7), bal kavanozlarını her sabah silerek vitrinine dizermiş. Bal kavanozlarını görenler kendilerini kavanozlara bakmaktan alamazlarmış. Çekinerek dükkana girip balın fiyatını sorduklarında yüzlerine bile bakmadan "Görmüyor musunuz, üzerinde yazıyor." dermiş. Bu durumdan rahatsız olan müşteriler yandaki dükkana giderlermiş. Komşu balcı, güler yüzlü bir adammış. Bu balcının dükkanına gelen müşteriler eli boş çıkmazmış. Çünkü balcı müşterilerle yumuşak bir ses tonuyla konuşur, balın özelliklerini, faydalarını ve nasıl muhafaza edilmesi gerektiğini bir çarpıda anlatırmış.

Görsel 1.7

Asık suratlı balcı, en ucuz ve en iyi ballar kendisinde olmasına rağmen günde bir kavanoz bile bal satamazmış. Zamanla bu durumdan rahatsız olmaya başlamış ve sebebini araştırmaya karar vermiş. Bir bilge kişiye gitmiş. Bilgeye durumu anlatmış ve ona "Bunun sebebi nedir?" diye sormuş. Bilge kişi de "Sen dükkanında bal satıyorsun ama suratın sirke satıyor. Yüzün gülsün dilinden güzel sözler dökülsün." demiş.

Fahreddin Yüksel, Deyimler ve İlgili Hikâyeleri, s. 52

Bal satan iki esnaf arasındaki farklı belirtmek ve etkili iletişimin önemini vurgulamak için verilen hikâyede, satıcılardan biri hem en iyi hem de en ucuz ballara sahipken asık suratı ve kötü iletişimi

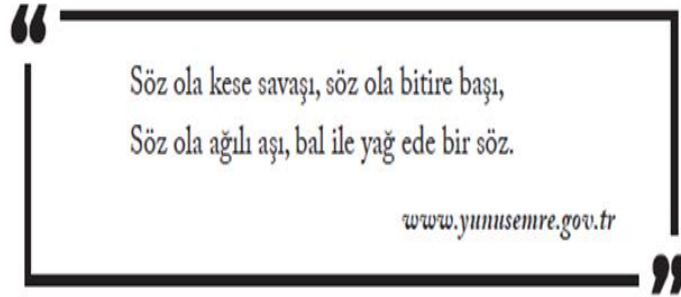
yüzünden tercih edilmemektedir. Diğer satıcı ise güler yüzü ve iyi iletişimi sayesinde daha çok tercih edilmektedir. Hikâye kapsamında bilge bir adamın, satış yapamayan esnafa hitaben söylediği “Sen dükkânda bal satıyorsun ama suratın sirke satıyor.” diyerek iğneleme yaptığı görülmektedir.

Yine aynı konu başlığı altında mizah unsurlarından “özlü söz” ün kullanıldığı görülmektedir (Şekil 10). İletişimin ve sözün önemine vurgu yapmak için Yunus Emre’den alınan bir özlü söze yer verilmiştir;

Şekil 10

Mizah Unsuru Örneği, s. 14

Edebiyatımızın söz ustası, halk şairi Yunus Emre de sözün yaşamımızdaki önemini şöyle dile getirmiştir:

“İletişim Kurarak Anlaşırız” konu başladığı altında kullanılan bir diğer mizah unsuru ise “Orta Oyunu” olan Hacivat ve Karagözdür (Şekil 11). Bu ikilinin konuşmaları ve diyalogları üzerinden iletişimin önemine vurgu yapılmak istenmiştir. Karagöz, Hacivat’ın söylediklerini sürekli yanlış anladığı için ortaya mizahi durumlar ve komiklikler çıkmaktadır.

Şekil 11

Mizah Unsuru Örneği, s. 20

Hacivat	: Merhaba Karagöz’üm. Nasılsın, iyi misin?	
Karagöz	: İyi değilim Hacivat. Donuyorum.	
Hacivat	: Bak Karagöz’üm, leylekler gelmiş. Artık yaz geliyor.	
Karagöz	: Hacivat, anlamsız konuşma. Hem leylek gelmiş diyorsun hem kaz geliyor diyorsun.	
Hacivat	: Kaz demedim Karagöz’üm, yaz geliyor dedim.	
Karagöz	: Kaz yazayım ama ben yazı bilmem ki. Yaz demek kolay.	
Hacivat	: Dediklerimi yanlış anlıyorsun Karagöz’üm. Bak leylek nasıl da takırıyor.	
Karagöz	: Takurtı benden geliyor. Paltom yok da soğuktan dişlerim takırıyor.	
Hacivat	: Al benim paltomu giy. (Hacivat paltosunu Karagöz’e verir. Karagöz paltosu giyer ve dişlerinin takırdaması durur. Bu sefer üşüyen Hacivat’tır ve dişleri takırdamaya başlar.)	
Karagöz	: Hacivat, bu leylek yolunu kaybetmiş, kış günü Bursa’ya gelmiş. Şimdi gerçekten takırdamaya başladı.	
Hacivat	: Karagöz’üm, leylek değil, ben takırđıyorum. O palto senin olsun. Kürkçü Emin’den kendime kürüklü palto alacağım.	
Karagöz	: Kürkçü Cemil’den palto mu çalacaksın?	
Hacivat	: Çalmayacağım, parasıyla kürüklü palto satın alacağım.	
Karagöz	: Hacivat’ım, paltonu geri al, bana kürüklü palto satın al.	

Görsel 1.14: Hacivat ile Karagöz

Unler Oral, Çocuklara Karagöz-Hacivat Söyleşmeleri, s.27

Yukarıdaki diyalog incelendiğinde birçok mizah unsurunu içinde barındırdığı ifade edilebilir. Hacivat ve Karagöz’ün karşılıklı konuşmaları içerisinde “espri”, “nükte”, “şaka”, “alay” ve “halt” gibi mizah unsurlarının kullanıldığını görmek mümkündür.

“İletişim ve İnsan İlişkileri” ünitesi içerisinde yer alan “Medyanın Hayatımızdaki Yeri” konu başlığı altında mizah unsurlarından “hiciv” kullanıldığı görülmektedir. Verilen bir görsel (Şekil 12) aracılığı ile sosyal medyayı çok fazla kullanan bir aile üzerinden eleştiri yapıldığı görülmektedir. Aile

ile zaman geçirmenin ve iletişim kurmanın önemli olduğu ancak sosyal medya yüzünden bu durumun bozulduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Şekil 12

Hiciv Mizah Unsuru Örneği, s. 23

Aile, bir insanın hayatındaki en büyük zenginliktir. Görsel 1.18'de olduğu gibi sosyal medyada geçirilen fazla zaman, ailelerin sohbet etme, birbirleri ile paylaşımlarda bulunma kültürlerini de yok etmektedir.

Sosyal medyanın oluşturduğu sosyal insanla yeni iletişimin getirdiği dijital bir kültür oluşmakta, özellikle dil bilgisi anlamında dil tahribatı ortaya çıkmaktadır. Hatta en çok kullanılan sosyal ağlardan birinde “kedi dili” seçenekler arasında yer almaktadır. Türkçe dil desteği olmayan sosyal ağlar, daha sonra dil desteği sağlansa bile eski haliyle kullanılmaya devam etmektedir.

Görsel 1.18: Sosyal medyada fazla zaman geçiren bir aile

Aynı konu başlığı altında mizah unsurlarından “karikatür” kullanıldığı görülmektedir (Şekil 13). Kitle iletişim araçlarından bahsedilirken birçok yalan haberin, algı yönetiminin, dedikodu ve skandalın medya araçları ile insanlara sunulduğu, mizah unsurlarından karikatür kullanılarak verilmeye çalışılmıştır.

Şekil 13

Mizah Unsuru Örneği, s. 27

Kitle iletişim araçları kamuoyunda önemli role sahiptir. Kitle iletişim hem hak hem de özgürlüktür. Bu hak ve özgürlüğü kullanırken yerine getirilmesi gereken sorumluluklar da vardır. Kitle iletişim araçları, halkı, tarafsız ve doğru bir şekilde bilgilendirmekle yükümlüdürler. Görsel 1.24'te yer aldığı gibi haber yapanlar sorumluluklarını yerine getirmemiş hatta kötüye kullanmış olurlar. Bu durum halkın doğru haber alma hakkının da ihlalidir. Düşünce özgürlüğü; kişinin serbestçe düşünce edinebilmesi, edindiği düşünce ve kanaatleri özgürce açıklayabilmesi ve yayabilmesi, düşüncelerinden ötürü kınanma endişesi taşımadan bu hakları kullanabilmesidir.

? Kitle iletişim araçlarının halkın doğru haber alma hakkını yerine getirdiklerini düşünüyor musunuz? Açıklayınız.

Görsel 1.24

“Yaşayan Demokrasi” ünitesi kapsamında yer alan “Daha Fazla Demokrasi” konu başlığı altında mizah unsurlarından “hiciv” kullanıldığı görülmektedir. Verilen bir görsel (Şekil 14) aracılığı ile bir anne ve babanın çocuklarının geleceği hakkında tartıştıkları ve çocuklarının fikrini önemsemeden onu hangi okula vereceklerini konuştukları görülmektedir.

Şekil 14

Mizah Unsuru Örneği, s. 199

Anne ve babanın çocuklarının gitmesini istediği lise türünü tartıştıkları görülmektedir. Çocuğun ise o sırada bir müzik aleti olan gitarı hayal ettiği ve aslında müziğe ilgi duyduğu resmedilmiştir. Görseldeki anne ve baba üzerinden bu şekilde tutum sergileyen diğer anne-babalara da bir eleştiri yapılmış ve çocuklarının gelecekleri ile ilgili durumlarda daha demokratik kararların alınması gerektiği mesajı verilmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma kapsamında 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurları incelenmiştir. Yapılan inceleme kapsamında elde edilen sonuçlar ve değerlendirmeler aşağıda ifade edilmiştir. Bu bağlamda 5. sınıf düzeyine dair bulgular incelendiğinde toplamda 4 ayrı ünite mizah unsurları kullanıldığı ve bu öğrenme alanlarının “Geçmişten Günümüze”, “İnsan ve Çevre”, “Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ve “Ekonomi ve İnsan Yaşamı” olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanları arasında ise en fazla mizah unsurunun “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında 5. sınıf düzeyinde çeşitli mizah unsurlarına yer verildiği görülmektedir. Kullanılan mizah unsurlarının türleri incelendiğinde “Gölge ve orta oyunu, mâni, hiciv, iğneleme, ironi ve karikatür” kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında ise toplamda 2 ünite mizah unsurlarına yer verildiği görülmektedir. Kitapta yer alan ilk ünite olan “Biz ve Değerlerimiz” ve son ünite olan “Uluslararası İlişkilerimiz” mizah unsurlarının kullanıldığı öğrenme alanlarıdır. Mizah unsuru kullanılan konu başlıkları ise “Biz ve Değerlerimiz” ünitesi kapsamında yer alan “Yardımlaşma ve Dayanışma” konu başlığı ve “Uluslararası İlişkilerimiz” ünitesi kapsamında yer alan “Popüler Kültür” konu başlığıdır. Sosyal bilgiler 6. sınıf düzeyinde de iki ayrı mizah unsuru olan Atasözleri ve hiciv’in kullanıldığı görülmektedir.

Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında da 6. sınıf düzeyinde olduğu gibi toplamda 2 ünite mizah unsuru kullanıldığı görülmektedir. Sosyal bilgiler 7. sınıf düzeyinde mizah unsuru kullanılan öğrenme alanlarının “İletişim ve İnsan İlişkileri” ve “Yaşayan Demokrasi” olduğu tespit edilmiştir. En fazla mizah unsurunun ise “İletişim ve İnsan İlişkileri” ünitesi kapsamında yer alan “İletişim Kurarak Anlaşırız” konu başlığı altında kullanıldığı, “Yaşayan Demokrasi” ünitesi kapsamında ise sadece “Daha Fazla Demokrasi” konu başlığı altında mizah unsuru kullanılmıştır. Sosyal bilgiler 7. sınıf düzeyinde de çeşitli mizah unsurlarına yer verildiği görülmektedir. Bu kapsamda “hikâye, iğneleme,

özlü sözler, orta oyunu (Hacivat ve Karagöz kapsamında espri, nükte, alay, şaka ve halt), hiciv ve karikatür” gibi mizah unsurlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

Kullanılan mizah türlerinin 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğrenci seviyesine uygun olarak ders kitaplarına entegre edildiği görülmektedir. Bu durum mizahı eğitimde kullanmak kadar önemlidir. Çünkü mizah, öğrenci seviyesine indirgenmezse veya yanlış şekilde kullanılırsa önemli derecede olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Erözkan, 2009). Günlük hayatımızda, işimizde ya da arkadaş ortamımızda kullandığımız mizah, eğitimde kullanılan mizahtan çok daha farklı, kapsamlı ve elzem bir iştir. Eğitimde mizahın kullanılmasının pek çok faydası yapılan araştırmalar sonucunda (Bolton-Gary, 2012; Garner, 2006; Gorham & Cristophel, 1990; Güler & Güler, 2010; Sever & Ungar, 1997) ortaya koyulmuştur. Bu noktada sosyal bilgiler ders kitaplarında mizah unsurlarının kullanılması da öğrenciler açısından faydalı ve gereklidir diyebiliriz. Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında kullanılan mizah unsurlarına bakılacak olursa; atasözleri, özlü sözler, gölge ve orta oyunu, mâni, hiciv, iğneleme, ironi, espri, nükte, alay, şaka ve halt, hikâye ve karikatür gibi mizah unsurlarının kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan bu mizah türlerinin öğrenciler üzerinde çeşitli olumlu etkileri (derse karşı ilgi, motivasyon, güdülenme, akademik başarı, olumlu iletişim) olduğunu söylemek mümkündür (Altunay, 2022; Güler & Güler, 2010; Klein, 1999; Oruç, 2010; Sevindik, 2021; Sprinthall, 1977). Örneğin hiciv, iğneleme ve ironi, öğrencilerde eleştirel düşünme becerisini geliştirme noktasında etkili mizah unsurlarıdır.

Öngören (1998)’e göre hiciv yapmak ve yapılan hicvi anlamak belirli bir miktarda zekâ ve beceri gerekmektedir. Ayrıca hiciv, bireysel, toplumsal veya kamuya ait sorunları, eksiklik, hata ve sapmaları sanatsal bir üslupla keskin bir şekilde ifade etmek için kullanılır. Bu açıdan öğrencilerin olaylara veya durumlara eleştirel bakış açısı ile yaklaşmalarına yardımcı olabileceği söylenebilir. Benzer şekilde iğneleme ya da diğer ismiyle taşlama da toplumsal ya da bireysel sorunlara değinme ve eleştirme noktasında kullanılan bir başka mizah unsurudur (Berger, 1993). Bergson (2011) ise ironiyi olanla olması gerekenin karşıtlığı şeklinde ifade etmiş, herhangi bir durum karşısında ironinin kullanılabilmesini ve akılda kalıcı etki bıraktığını da eklemiştir. Kullanılan diğer bir mizah unsuru orta oyunu olan Hacivat ve Karagözdür. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında yer verilen bu mizah türü iki zıt karakterin karşılıklı diyalogları şeklinde ilerlemektedir. Karşıdakileri hem güldüren hem de düşündüren bir yapıya sahip bu mizah türü çok uzun yıllardır kullanılmaktadır (Türkmen & Fedakâr, 2009). Kullanılan başka bir mizah unsuru ise manidir. Sosyokültürel yaşam ve toplumu ilgilendiren pek çok meseleyi dile getiren maniler, bireyler ve gruplar arasında hem bir oyun hem de bir yarışma havasında söylenebilmekte ve bu sayede hem eğlenceli bir ortam yaratırken hem de öğretici bir rol üstlenebilmektedir (Özdemir, 2010). Hikayeler ise çok eski çağlardan beri kullanılan ve günümüze kadar ulaşan bir mizah türüdür. Eğitimde halihazırda pek çok alanda kullanılmaktadır. Sadece okul ortamı değil okul öncesi dönemde aileler tarafından çokça tercih edilen bir tür olarak ifade edilebilir. Bunun sebebi her türlü öğretim amacı ve çeşitli konu başlığı altında uyarlanabilir olması olarak ifade edilebilir (Altunay, 2022). Bu çalışma özelinde mâni örneğinin sosyal bilgiler 5. sınıf düzeyinde afetler ve etkileri konu başlığı altında kullanıldığını görmekteyiz. Bu noktada kullanılan mâni Aşık Veysel’e ait olup, sel felaketine vurgu yapmaktadır. Kullanılan mâni örneği konu ve kavram öğretimi ile uyumlu bir haldeyken, öğrenci seviyesine tam olarak uygun olduğu söylenemez. Aşık Veysel’in manisi 5. Sınıf sosyal bilgiler öğrencisi için biraz ağır ve anlaşılması zor olarak ifade edilebilir. Bu nedenle ders kitaplarında yer alacak mizah unsurlarının etkili olması ve amaca hizmet etmesi için kesinlikle öğrenci seviyesine uygun olması gerekmektedir. Atasözleri ve özlü sözler de bir toplumun çok eskiden bu yana yaşadığı olaylar, durumlar ve süreçler ile ilgili kazanmış olduğu tecrübeler ya da yaşadıkları deneyimleri doğrultusunda geleceğe yönelik tahmin ve öğütleri olarak ifade edilebilir (Yastı, 2006). Hayatımızın her aşamasında çevremizden duyduğumuz atasözleri veya özlü sözler öğretici olması noktasında ders kitaplarında sıkça kullanılmaktadır. En sık karşılaştığımız mizah unsurlarından bir diğeri ise

karikatürlerdir. Karaalioglu (1983) karikatürü, toplumlar ve bireyler hakkında her tür olayı ve durumu ele alan, bazen eğlenceli, bazen düşündürücü ve zaman zaman da eleştirel bir dille ifade eden resim ve çizimler tanımlanmaktadır. Karikatürler belki de en çok tercih edilen mizah türlerinden biridir. Özellikle eğitimde karikatür kullanımı çok yaygındır. Verilmek istenen bilgi ve mesajların öğretilmesinde karikatürler çokça tercih edilmekte ve kullanılmaktadır. Çünkü hem zihinsel bir süreç gerektirmekte hem de eleştirel düşünme beceresini olumlu yönde etkilemektedir (Uslu, 2007; Şentürk, 2014). Sosyal bilgilerde mizah ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında da en çok tercih edilen ve araştırma konusu olan mizah unsurunun karikatürler (Akengin & İbrahimoglu, 2010; Aksoy vd. 2010; Karakuş vd., 2012; Koçoğlu, 2016; Koçoğlu, 2017; Sidekli vd. 2014; Şentürk & Şimşek, 2021; Oruç, 2010; Yaman ve Öztürk, 2018) olduğunu görmekteyiz.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında kullanılan mizah unsurları incelendiğinde ortaya çıkan bir başka sonuç ise mizah unsurları kullanılan öğrenme alanlarının az sayıda olmasıdır diyebiliriz. Ders kitaplarındaki öğrenme alanlarının sayısı her sınıf düzeyinde 7 tane olmak üzere toplamda 21 tanedir. Ancak mizah unsuru kullanılan ünite sayısının 8 tane ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Mizah unsurlarının sosyal bilgiler ders kitapları içindeki dağılımına bakıldığında ise görsel mizah unsurlarının ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Yazılı mizah unsurlarının da ders kitaplarında yer aldığı ancak ağırlıklı olarak görsel mizah unsurlarına yer verildiği tespit edilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak, görsel mizah öğeleri küçük yaşta çocuklara hem seviye hem de bilişsel açıdan daha uygundur (Morreall, 1999). Bu sebeple de 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde kullanılacak mizah unsurlarının görsel olması daha faydalı olabilir. Yazılı mizah unsurları (hiciv, ironi, iğneleme, şaka, nükte vb.) bilişsel süreçlerin daha yetkin bir seviyede olmasını gerektirmektedir. Bu yüzden yetişkinler için daha uygun bir mizah tarzı olarak ifade edilebilir. Ancak ister görsel olsun ister yazılı, mizah unsurları her yaş seviyesine göre hazırlanabilir ve amaçlanan hedefe ulaşmada faydalı olabilir. Mizahın eğitimde kullanılmasının en temel amacı öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı olması, öğrenmeyi kolaylaştırıp eğlenceli hale getirmesi olarak ifade edilebilir. Mizahın eğitimde kullanılmasının faydaları göz önüne alındığında daha fazla ünite ve konu başlığı altında mizah unsuru kullanmanın öğrencilerin derse karşı ilgilerinin (Garner, 2006) ve motivasyonlarının artması (Garner, 2006), pozitif bir öğrenme ortamı oluşması (Korobkin, 1988), bilgilerin akılda kalıcılığının artmasını (Klein, 1999), Chua (2014) mizah unsurlarının doğru kullanılması durumunda ise bireyler üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu, öğrenmeyi anlamlı hale getirdiği, okuduğunu anlama ve okuma motivasyonunu önemli ölçüde artırması, Brumbaugh (1940), mizahın çocukların çok yönlü gelişimine katkı sağlaması ve Askildson (2005) olumlu öğrenme ortamı oluşturması vb. açılarından faydalı olacağı söylenebilir.

Öneriler

- Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan tüm ünitelerdeki konu başlıklarına, amaca ve verilmek istenen kazanıma yönelik özel mizah unsurları kullanılabilir.
- Ders kitaplarında yer alan öğrenme alanları veya üniteler kapsamında belirlenmiş kazanımlara uygun kullanılacak mizah unsurlarının sayısı veya çeşidinin artırılması önerilebilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesi sonucunda en mizah unsuru kullanılan sınıf seviyesinin 5. Sınıf olduğu göz önüne alınırsa, diğer sınıf düzeylerindeki ders kitaplarında da mizah unsuru kullanımının artırılması önerilebilir.
- Öğrencilerle yapılacak görüşmeler ve anketler aracılığıyla, ders kitaplarındaki mizah unsurlarının nasıl algılandığı, hangi tür mizahın daha dikkat çekici olduğu ve öğrencilerin mizahi anlatımları nasıl yorumladığı üzerine bir çalışma gerçekleştirilebilir.

- Ders kitaplarında yer alan karikatürlerin ve diğer mizah unsurlarının öğrencilerde eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini nasıl geliştirdiği üzerine çalışmalar yapılabilir.

5. Kaynakça

- Akbuğa, M. (2010). *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin görüşleri* (Tez No. 261128) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akengin, H., & İbrahimoglu, Z. (2010). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve derse ilişkin görüşlerine etkisi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 29(2), 1-19.
- Akpınar, M. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinlikler hakkındaki görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 338-346.
- Aksoy, B., Karatekin, K., Kuş, Z., & Sönmez, Ö. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Newwsa*, 5(4), 1484-1497.
- Alaca, E. (2017). Sosyal bilgiler ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 759-786.
- Altunay, F. (2022). *Sosyal bilgiler öğretiminde mizah unsurlarının kullanımının akademik başarıya, düşünme eğilimlerine etkisi ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Tez No. 755397) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Askildson, L. (2005). Effects of humor in the language classroom: Humor as a pedagogical tool in theory and practice. *Journal of Second Language Acquisition and Teaching*, 12, 45-61.
- Aydemir, M. (2017). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan beceriler açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-17.
- Berger, A. A. (1993). *An anatomy of humor*. Transaction.
- Bergson, H. (2011) *Gülme*, (Y. Avunç, Çev. Eds.) (3. baskı). Ayrıntı. (Çalışmanın orijinali 1900'de yayımlanmıştır).
- Bolton-Gary, C. (2012). Connecting through comics: Expanding opportunities for teaching and learning. *US-China Review*, B4, 389-395.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Brumbaugh, F. (1940). The place of humor in the curriculum. *The Journal of Experimental Education*, 8(4), 403-409.
- Büyükalın, S. F. (2003). Ders kitabı ve öğretim programı ilişkisi C. Şahin (Eds.). *Sosyal bilgiler konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* içinde (ss. 97-120). Gündüz Eğitim.
- Cepni, S. (2014). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (7. baskı). Celepler.
- Chua, Y. P. (2014). The effects of humor cartoons in a series of bestselling academic books. *Humor*, 27(3), 499-520.

- Demir, A. Y., & Özyurt, M. (2021). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının 21. yüzyıl becerileri bağlamında incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1254-1290.
- Demir, Y., & Atasoy, E. (2018). 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (2017) değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780.
- Doğan, Y., & Torun, F. (2018). Sosyal bilgiler ders kitapları nereye doğru gidiyor? *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 111-125.
- Erözkan, A. (2009). Üniversite öğrencilerinin kişiler arası ilişki tarzları ve mizah tarzları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 56-66.
- Ertürk, M., & Güler, E. (2017). 5. 6. ve 7. Sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Muğla İli Örneği). *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(8), 64-76.
- Garner, R. (2006). Humor in pedagogy and how ha ha can lead to ah ha: *Physiological and psychological effects*. *College Teaching*, 54(1), 177-180. <https://doi.org/10.3200/CTCH.54.1.177-180>
- Gorham, J., & Christophel, D. (1990). The relationship of teachers' use of humor in the classroom to immediacy and student learning. *Communication Education*, 39(1), 46-62. <https://doi.org/10.1080/03634529009378786>
- Güler, Ç., & Güler, B. U. (2010). *Mizah, gülme ve gülme bilimi*. Yazıt.
- Gülersoy, A. E. (2012). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 2(1), 8-26.
- Harwood, T. G., & Garry, T. (2003). An overview of content analysis. *The Marketing Review*, 3, 479-498.
- Hayırsever, F. (2010). *Sosyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi* (Tez No. 279925) [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Hayırsever, F., & Kısakürek, M. A. (2014). Sosyal bilgiler ders kitabının, ilköğretim programında kazandırılması hedeflenen beceriler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 4(8), 23-42.
- İncekara, S., & Karatepe, A. (2010). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yeni program temelinde ders kitaplarına yönelik düşünceleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 21, 46 – 64.
- Kaçar, T., & Bulut, B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programı ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının coğrafya kavramları bağlamında değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 652-679.
- Karaaliolu, S. K. (1983). *Ansiklopedik edebiyat sözlüğü*. İnkılap ve Aka.
- Karabacak, N., Turan İ. (2007). İlköğretim Birinci kademe sosyal bilgiler ders kitabının sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarına göre bir değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 209-233.
- Karakuş, U., Palaz, T., Kılcan, B., & Çepni, O. (2012). Sosyal bilgiler müfredatında yer alan çevre sorunları konularının öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 363-376.

- Karasu Avcı, E., & Faiz, M. (2018). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 2(1), 1-21.
- Kayabaşı, B. (2003). *İlköğretim okulu sosyal bilgiler ders kitapları ile ilgili öğretmen ve öğrenci görüşleri* (Tez No. 136861) [Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kaymakçı, S. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 230-255.
- Keltner, D., Capps, L., Kring, A. M., Young, R. C., & Heerey, E. A. (2001). Just teasing: A conceptual analysis and empirical review. *Psychological Bulletin*, 127, 229-248. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.2.229>
- Kızılçaoğlu, A. (2003). Orta öğretim coğrafya ders kitapları değerlendirme ölçütleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (8), 19-33.
- Klein, A. (1999). *Mizahın iyileştirici gücü*, (Çev. S. Karayusuf). Epsilon. (Çalışmanın orijinali 1999’da yayımlanmıştır).
- Koca, N., & Daşdemir, İ. (2017). Sosyal bilgiler lisans öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarının etkililiğine ilişkin görüşleri. *TURAN-SAM: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(35), 144-155.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Koçoğlu, E. (2016). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının erişiyeye göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 299-318.
- Koçoğlu, E. (2017). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımına ilişkin öğrenci algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 199-214.
- Kolbe R. H. & Burnett, M. S. (1991) Content-analysis research: An examination of applications with directives for improving research reliability and objectivity. *J Consumer R.*, 18(2), 243-250.
- Korobkin, D. (1988). Humor in the classroom: Considerations and strategies. *College Teaching*, 36(4), 154-158.
- Mengi, A. (2019). Sosyal bilgiler ders kitabı ve öğretim programının engellilik açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(4), 707-736.
- Morreall, J. (1997) *Gülmeyi ciddiye almak* (Çev. K. Aysevener & Ş. Soyer). İris Mizah Kültürü. (Çalışmanın orijinali 1983’de yayımlanmıştır).
- Morrissett, I., Hawke, S., & Superka, D. P. (1980). Project SPAN: Analysis and proposals for the 1980s. *Social Education*, 44(7), 560-569.
- Nalçacı, A. (2011). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Erzurum örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 321-335.
- Oruç, Ş. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde mizah kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 56-73.

- Öcal, A., & Yiğittir, S. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kırıkkale Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 51-61.
- Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk mizahı ve hicvi*. Türkiye İş Bankası Kültür.
- Özdemir, N. (2010). Mizah, eleştirel düşünce ve bilgelik: Nasreddin Hoca. *Milli Folklor*, 22(87), 27-40.
- Özdemir, S. (2019). *Kuramdan uygulamaya Türkçe ders kitabı incelemeleri*. Anı.
- Özer, M. A., & Allahverdi, K. (2009). *Geleneksel ve yapılandırmacı eğitim anlayışı ile hazırlanan 7 sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının ders öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirmesi*. 17. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Sakarya Üniversitesi, 1-3 Eylül 2009, Mayıs 2009, Sakarya.
- Öztürk T., & Öğreten A. (2017). 2005 yılı sosyal bilgiler öğretim programı'ndaki becerileri kazandırmada ders kitaplarının yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 234-259.
- Sever, A., & Ungar, S. (1997). No laughing matter: Boundaries of gender-based humour in the classroom. *Journal of Higher Education*, 68(1), 87-105. <https://doi.org/10.2307/2959937>
- Sevindik, A. (2021). *Türk mizah ekolojisi*. Ötüken Neşriyat.
- Shannon, P. (1982). Some subjective reasons for teachers' reliance on commercial reading materials. *Reading Teacher*, 36, 884-889.
- Sidekli, S., Er, H., Yavaşer, R., & Aydın, E. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif bir yöntem: karikatür. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(2), 151-163.
- Sprinthall, N. A. (1977). Psychology and teacher education: New directions for school and counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 6(4), 53-56.
- Şentürk, M., & Şimşek, U. (2021). Educational comics and educational cartoons as teaching material in the social studies course. *African Educational Research Journal*, 9(2), 515-525.
- Taş, A. M. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 519-532.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76.
- Türkmen, F., & Fedakâr, P. (2009). Türk halk tiyatrosunda hareket komiğine bağlı mizahi unsurlar. *Milli Folklor*, 82, 98-109.
- Ulu Kalın, Ö., & Koçoğlu, E. (2017). 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının farklı okunabilirlik formüllerine göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 2202-2220.
- Uzun Turan, A. N. (2003). *İlköğretim altıncı ve yedinci sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin görüşleri* (Tez No. 124679) [Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yaman, B., & Öztürk, M. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı (eylem araştırması). *Diyalektolog*, (19), 345-378.
- Yastı, M. (2006). Özkul Çobanoğlu, Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 335-339.

- Yaylı, D., & Çınar, E. K. (2014). Ortaokul Türkçe ders kitapları görsellerinde toplumsal cinsiyet. *Turkish Studies (Elektronik)*, 9(5), 2075-2096.
- Yıldırım, A., & Şimsek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldız, A. (2005). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının niteliğinin ve bununla ilgili öğretmen-öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi* (Tez No. 159171) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.